

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2006 | ÅRGÅNG 10

Bokförlaget THALES

REPLIK TILL »KOLLEKTIV SKULD»
Erik Lindqvist

TORBJÖRN TÄNNSJÖS ARTIKEL om kollektiv skuld i nr 3 2003 av denna tidskrift har mött en del starka reaktioner, främst för hans påstående att terrorism mot civila israeler kan rättfärdigas eftersom israelerna som folk är kollektivt skyldiga till förtryck av palestinierna. I detta inlägg avser jag dock främst diskutera Tännsjös påstående att det »logiskt sett» finns en kollektiv skuld.

Centralt för föreställningen om en kollektiv skuld är, som Tännsjö själv påpekar, antagandet att ett kollektiv kan handla. En invändning mot detta antagande, som Tännsjö själv nämner, är att ett kollektiv inte har några kollektiva önsksningar eller trosföreställningar som kan styra deras kollektiva beslut. Detta argument bemöter Tännsjö på följande sätt:

»Detta resonemang är emellertid felaktigt. Också kollektivet har önsksningar och trosföreställningar. Vi kan tänka på kollektivets önsksningar och trosföreställningar som inbegreppet av alla medlemmarnas individuella trosföreställningar och önsksningar. Och det går utmärkt väl att förklara kollektivets handlingar med hänvisning till denna mängd av trosföreställningar och önsksningar.» (s. 26).

Detta argument kan vid ett första påseende synas logiskt. Om man nu accepterar premissen att en persons handlande kan förklaras av hans »önsksningar och trosföreställningar», då kan vi naturligtvis förklara X personers handlande med samtliga deras önsksningar och trosföreställningar.

Detta är emellertid en helt annan sak än att kollektivet som *enskilt subjekt* har önsksningar och trosföreställningar. Tännsjös exempel, där tre personer alla underlåter att skjuta på en bil som stannat i en uppförsläcka, är bedrägligt i detta avseende. Eftersom dessa tre personer handlar på samma sätt, och med samma intentioner, uppstår naturligtvis ingen diskrepans med vad de sägs ha gjort som kollektiv eller som enskilda personer.

Den centrala fråga Torbjörn Tännsjö aldrig svarar på är alltså vilka principer som bör ligga till grund för att bedöma det kollektiva handlandet i en grupp där olika personer agerar på olika sätt och med olika motiv och avsikter. För att ta ett konkret exempel: Två personer, vi kan kalla dem A och B, är på väg hem tillsammans en kväll då de träffar på C. A, som är en hetlevrad person, retar sig på C: s fula uppsyn och beslutar sig för att ge honom ett kok stryk. Den fredlige B försöker hindra A, men är för svag och lyckas inte. När A väl går därifrån ringer B på ambulans och tar hand om C till dess den är framme.

Den centrala frågan för begreppet kollektiv skuld är här: Hur skall A och B:s enskilda handlande läggas samman till ett kollektivt? Vad är kollektivet A och B:s »önsksningar och trosföreställningar» i det här fallet? Anledningen till att Torbjörn Tännsjö inte ger några svar på dessa frågor är naturligtvis att det inte finns några. Tankar och handlingar är till sin natur individuella och det finns inget »logiskt» sätt att lägga samman en mängd olika personers tankar och handlingar till en kollektiv tanke, eller en kollektiv handling. Det är därför ologiskt att som Tänn-

sjö göra det utan att närmare ange hur det är möjligt, eller efter vilka principer det sker. Vari ligger exempelvis logiken i att B skall anses vara en del i A:s illgärning?

Någon skulle kanske invända mot exemplet ovan med att det är orimligt att betrakta A och B som ett »kollektiv» i det här sammanhanget; att man istället borde se på A som ingående i ett kollektiv med den råbarkade slagskämpen D. Det är dock att missa poängen. Det centrala med begreppet »kollektiv skuld» är just att vad en enskild person som den barmhärtige B gör inte spelar någon roll för om han ingår i ett skyldigt kollektiv eller inte. Att kalla alla personer som begått en viss ond handling för »kollektiv skyldiga» är inget annat än att säga att det finns flera personer som alla är individuellt skyldiga. Så darrar heller inte Torbjörn Tännsjö på manschetten om skillnaden mellan individuell och kollektiv skuld: »[...] som vi sett så är kollektiv skuld logiskt förenlig med att varje enskild individ som utgör det skyldiga kollektivet ifråga är oskyldig.» (s. 31).

En annan möjlig invändning är att begreppet kollektiv skuld bara är relevant när en grupp människor gör något *tillsammans*. Vad innebär då detta »tillsammans», undrar jag. Så länge ett antal personer agerar i samförstånd är de alla individuellt skyldiga. Det intressanta är just när en olika personer i en grupp *inte* gör samma sak. Det skyldiga kollektiv Torbjörn Tännsjö talar om sätts heller inte samman med utgångspunkt i vad de i kollektivet ingående enskilda personer gjort eller inte gjort, utan efter de godtyckliga geografiska och etniska gränser han själv drar upp. I fallet med israeliska folket summerar Tännsjö sex miljoner människor till ett kollektiv som »förtrycker det palestinska folket». Notera att Tännsjö inte menar att *resultatet* av alla israelers enskilda handlingar är ett förtryck av palestinierna. Kollektivet »det israeliska

folket» är här *ett* subjekt som handlar på *ett* givet sätt.

Det är värt att påpeka i sammanhanget att ett individuellt skuldbegrepp inte innebär att alla former av åtgärder, sanktioner eller straff som också drabbar oskyldiga människor måste förkastas på moraliska grunder. Vår värld är full av situationer där det inte är möjligt att undvika att oskyldiga drabbas. Men med ett individuellt skuldbegrepp är det faktum att dessa människor är just oskyldiga ett reellt moraliskt problem, som inte kan trollas bort med hänvisning till en kollektiv skuld.

→

Erik Lindqvist är doktorand i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm.